

Arqueologia teòrica o només arqueologia¹

Rafael Micó Pérez

Fa poc temps vaig tenir l'oportunitat de canviar impressions amb un grup extens d'investigadors dedicats a les ciències socials i, en sentir més ampli, a aquest saber generalista (quasi «renaixentista» si no fos per la seva superficialitat) que anomenem «humanitats». La conversa girava a l'entorn del futur de la investigació en aquestes disciplines i una de les afirmacions més reiterades era que en aquests moments, quan els noranta estan a punt de concloure, sembla que ja s'ha dit tot. Aquesta asseveració es feia amb una barreja de pessimisme i del conformisme del «ja se sap, no hi a res de nou sota el sol». Segons aquesta manera de veure les coses, el signe de la investigació «humanista» consistiria a repetir, repensar, reformular, és a dir, reescriure, un saber ja sabut. Ara bé, llavors ¿què ens diferencia?, ¿què motiva la formació d'escoles, de corrents i, com a conseqüència, de discussions i de debats? La resposta va ser ràpida i quasi unànime: les diferències subjectives, emocionals, polítics i de gènere entre els individus fan que l'orientació dels seus treballs sigui diferent, si no radicalment oposada.

Reflexionant amb deteniment sobre aquests temes, s'arriba a la conclusió que acceptar plantejaments així ens col·loca en una posició professional i ètica certament delicada. Per una banda, la nostra feina consistiria a repetir idees ja plantejades en el passat, algunes fins i tot des dels pre-socràtics, amb una actualització discursiva més o

menys afortunada. Si a aquest *fatum* hi afegim que, després de tot, el resultat del que fem vindrà dictat per la nostra perspectiva particular, individual i intransferible davant del món, l'interrogant que se'ns planteja és dramàtic: Per què i per a què fem el que fem? Si el coneixement és poc més que discurs, i l'àmbit social poc més que la suma de *jos* subjectius, quin sentit científic i social té la nostra feina? I quan pluralitzo, al·ludeixo a tota la gent que vivim, ja sigui a temps complet o parcial, en i de la investigació i el coneixement de les societats humanes presents o passades.

L'arqueologia s'ha desenvolupat obviant en bona part aquests interrogants crucials. Crec que hi ha una raó fonamental per a això: l'arqueologia ha depengut i depèn, més que cap altre branca dels sabers «humanistes», del descobriment. Aquesta mena de passió romàntica que gira a l'entorn del descobriment del passat, abasta des de l'aventura que culmina en la troballa espectacular (s'anomeni homínid, tomba principesca, tresor o palau), fins a la inferència que desvela alguna cosa inèdita del passat, que apaivaga momentàniament la curiositat sobre «com vam ser», sobre el misteri permanent dels orígens. Decididament, durant molt de temps l'arqueologia no s'ha interrogat radicalment sobre el mètode i els objectius per la dependència del descobriment, que assegurava als protagonistes la fama i l'admiració del públic. Els objectes descoberts eren tangibles i evidents, i la

1. Moltes de les reflexions d'aquest text no haurien estat possibles sense tenir la fortuna i la satisfacció de pertànyer a un equip format per Pedro Castro, Bob Chapman, Trinidad Escoriza, Sylvia Gili, Vicente Lull, Cristina Rihuete, Roberto Risch i M. Encarna Sanahuja Yll. Les discussions hi són tan riques i intenses que, amb el temps, un s'adona, agradablement, del molt que el pensament individual deu al treball i al debat col·lectius. En aquestes condicions, un té també la sensació que les autories individuals sempre ho són menys. Per tant, agraeixo al col·lectiu l'oportunitat d'expressar-me en aquest treball, encara que, com diu la convenció, la responsabilitat del redactat és completament meua. Agraeixo especialment a Vicente Lull l'oportunitat de reproduir aquí algunes idees compartides que ja han vist la llum en altres publicacions (LULL i MICO 1997, 1998).

NOTA: Per tal d'alleugerir la lectura, hem optat per la desinència masculina en els substantius i adjectius referits a individus en general. De totes maneres voldríem expressar que en aquests casos fem referència a ambdós sexes.

veritat que proporcionaven, encara que moltes vegades limitada, també ho era.

Ara bé, si examinem una sèrie de treballs arqueològics publicats al llarg dels últims quinze anys, ens adonarem que hi ha hagut veus que han qüestionat aquest sentiment de seguretat. Des del *collage* d'idees que defineix el pensament postmodern s'han plantejat amb força a l'arqueologia les mateixes qüestions que la filosofia, la lingüística, la crítica literària, l'art o la història proven de respondre, entre l'escàndol i la complaença, des de fa més de trenta anys. Es vulgui o no, l'arqueologia es troba en el mateix estrat que la resta de disciplines socials: Hauríem de reconèixer que també en arqueologia s'ha dit tot? Que la recerca de coneixement sobre el passat forma part d'una il·lusió subjectiva? Que el caràcter canviant d'aquesta il·lusió en persones i èpoques diferents és el que proporciona l'aparença de novetat o progrés? Hi ha qui pensa que sí, i aquest pensament cada vegada té més ressò, possiblement afavorit, en l'actualitat, per un determinat clima intel·lectual i d'opinió pública. La conversa que relatava a l'inici d'aquest text reflecteix en part aquesta perspectiva. Hi ha qui pensa que no, però les raons en defensa d'aquesta postura no sempre arriben amb la claredat necessària.

És evident que les qüestions plantejades tenen una gran importància, ja que afecten directament la raó de ser del nostre treball. Tot això requereix una discussió sobre quins són els objectius de les investigacions, quins mètodes s'utilitzen per aconseguir-los i quina és la raó social que anima el conjunt de la labor arqueològica. Es tractaria, doncs, de parlar de «teoria», però, abans de res, voldria fer una puntualització sobre la conveniència i la inevitabilitat d'abordar aquests temes.

La «teoria» en arqueologia s'ha anat consolidant en les últimes dècades com un punt obligat de referència o de comentari. Possiblement aquest és un dels efectes més profunds que han tingut les arqueologies processual i marxista en la disciplina per l'èmfasi que posen en la necessitat d'explicitar premisses, hipòtesis i mètodes. La teoria és, d'un temps ençà, un tema de comentari freqüent, fins al punt que, a més de tractats específics, es poden trobar referències a aquesta matèria en articles, monografies d'excavacions o obres de síntesi generals sobre períodes o regions. No obstant això, no és pas menys cert que el camp de la teoria tendeix a ser equiparat amb les claus de la interpretació sociològica o amb qüestions de mètode o de raonament formal. Preses per separat, constitueixen

concepcions parcials i restringides de la teoria, però, tot i així, comencen d'articular-se en una subespecialització etiquetada com «arqueologia teòrica». A parer meu, avançar en aquest sentit seria desencertat, perquè fomentaria que amplis sectors de la professió consideressin la producció teòrica com d'interès per a especialistes autoritzats i no pas com quelcom de propi i indispensable per al seu treball, cosa que potenciaria encara més la compartimentació del saber.

El rebuig a aquesta possible especialització té a veure amb una concepció més àmplia de la teoria arqueològica. La teoria a què al·ludeixo comprèn el conjunt de raonaments inherents a tots els passos de la labor arqueològica, des de les teories i hipòtesis de partida passant pels procediments de registre dels fets i les formes de sistematització i anàlisi de les dades, fins a les claus de l'explicació sociohistòrica. Aquesta definició àmplia involucra necessàriament qualsevol professional i qualsevol forma de fer arqueologia perquè el comú a totes elles és que les seves pràctiques es troben en funció de raonaments elaborats abans, durant o després del treball de camp o de la realització d'anàlitzes concretes.

En publicacions anteriors (LULL i MICÓ 1997, 1998), s'ha proposat una via per abordar la qüestió a partir de la consideració de tres plans o dimensions pròpies de tota labor arqueològica. En primer lloc, qüestions d'ontologia, és a dir, en quins termes s'estableix la relació entre les restes materials i l'organització de les unitats socials que varen produir o varen utilitzar aquesta materialitat. Cada posició ontològica porta en si mateixa una determinada forma d'agrupar i sistematitzar la materialitat arqueològica com a pas previ a qualsevol investigació. En segon lloc, qüestions d'epistemologia, que pertocquen a les formes mitjançant les quals s'obté el coneixement, i a la definició de quins són els seus límits. Finalment, el tercer pla d'anàlisi té a veure amb la dimensió pública de l'arqueologia, concretament amb la seva incidència social i política.

Així, queda clar que no hi hauria d'haver espai per a una «arqueologia teòrica», entesa com un àmbit independent de saber reflexiu o especulatiu a l'estil de la filosofia. En comptes d'això, hi ha sempre teoria arqueològica aplicada; ningú no hi és aliè; tots som arqueòlegs teòrics. En conseqüència, resulta injustificada i injustificable l'assumpció per part de molts professionals que la teoria no forma part del seu treball o que només l'afecta ocasionalment: ni l'especialista en anàlitzes particulars, ni l'arqueòleg que sobreviu gràcies a les urgències o a

la divulgació patrimonial són aliens a les dimensions teòriques plantejades. Ben al contrari, qüestionar i discutir la correcció o la justesa dels raonaments implicats en qualsevol estadi del nostre treball hauria de ser un hàbit més arrelat.

L'arqueologia sota el signe de la crítica postmoderna

Les principals figures de les «arqueologies postmodernes», I. Hodder, M. Shanks i C. Tilley, han plantejat a nivell enunciatu un trencament amb els plantejaments anteriors. Aquests plantejaments, que podríem etiquetar com a arqueologia historico-cultural, marxista i processual, comparteixen una ontologia objectivista, segons la qual va existir i existeix una realitat independent del subjecte observador. En el terreny epistemològic, afirmen amb major o menor rotunditat que el funcionament d'aquesta realitat es regeix per factors que podem arribar a conèixer. El mètode científic és l'eina utilitzada per aconseguir aquest objectiu i a qui correspon establir criteris objectius universals per decidir si les nostres hipòtesis i teories s'ajusten o no a la realitat, és a dir, si són veritables o falses.

El pensament postmodern nega aquests plantejaments, assegurant en primer lloc que no existeix una realitat independent de l'observador, en el que suposa una translació als afers humans del principi d'indeterminació formulat per la física quàntica. El procés d'observació altera la realitat observada, per la qual cosa, mai no obtenim una visió «real», sinó una imatge mediatitzada pels instruments utilitzats i per la nostra capacitat d'interpretar-ne els resultats. Aplicant aquest principi a l'estudi de les societats, s'assenyala que l'enfocament de qualsevol subjecte observador ve condicionat pels seus prejudicis culturals i la tradició històrica que el va formar com a tal subjecte (variant derivada de la filosofia existencialista i hermenèutica de M. Heidegger i H.G. Gadamer) o bé per interessos concrets de poder i domini (en la línia de F. Nietzsche i M. Foucault). D'aquí es desprèn la negació de fronteres entre la ciència i la ideologia. Les veritats «científiques» no són sinó el resultat d'un consens entre els especialistes encarregats de produir-les, o sigui, l'ajustament a una certitud subjectiva o un «negoci entre socis», com va dir-ne J.F. Lyotard, impulsats per un desig de poder. En qualsevol cas, la veritat d'un enunciat no depèn del seu ajustament empíric a una realitat

exterior: «no hi ha res fora del text» escrivia J. Derrida; més aviat depèn de la capacitat de l'enunciat per ser políticament exitós o per rebre un consens de subjectivitats. La veritat és, doncs, històrica, situacional i canviant. La raó il·lustrada que ha propugnat des de fa segles un coneixement absolut i neutral s'ha de considerar opressiva i uniformadora. Per tant, l'acceptació de la naturalesa interpretativa (hermenèutica), subjectiva i diversa dels éssers humans ha de desplaçar la recerca d'objectivitat i universalitat que imbuïa el projecte científic de la Modernitat.

En el pla polític, el sentir postmodern qüestiona l'ètica emancipadora fonamentada en la capacitat racional de conèixer i modificar el món. Marxisme, cristianisme o liberalisme són englobats en el mateix sac com a «metarelats» segons Lyotard, grans ideologies retòriques, el fracàs de les quals ha de deixar pas a noves formes més plurals, lliures i subjectives d'entendre l'activitat política.

Aquesta crítica filosòfica ha influït en molts canvis d'actitud en el panorama de les ciències socials i les humanitats, inclosa, per descomptat, l'arqueologia. D'aquesta manera, davant la denúncia que el coneixement de les societats del passat forma part d'una estratègia de domini per part dels sectors que exerceixen el poder, han començat a prendre cos una sèrie de noves actituds.

Alternativa radical o radicalitat sense alternativa?

La crítica postmoderna de la veritat científica i el seu èmfasi en el discurs tendeix a produir una sensació de «debilitat» en el pla cognitiu: si la veritat és relativa, si obtenir un coneixement veritable és una il·lusió (fins i tot malintencionada), si la teoria i la ciència estan sota sospita de corrupció, què cal fer? Per a respondre, ens centrarem en la pràctica de les arqueologies «post» i l'analitzarem en el context del desenvolupament de les arqueologies contemporànies. D'aquesta manera, comprovarem si les alternatives proposades fan justícia als seus enuncis crítics.

En primer lloc, considerarem conjuntament els plans ontològic i epistemològic² dels dos prin-

2. Aquest tipus d'aproximació s'ha fet per a les arqueologies historico-cultural i processual en Lull i Micó (1997, 1998). Amb la intenció de fer més àgil la lectura d'aquest treball, he omès carregar el text amb cites bibliogràfiques. Remeto a les citades publicacions de Lull i Micó per a les referències bi-

cipals «corrents» de l'arqueologia recent en els països capitalistes centrals: l'arqueologia historicocultural i el processualisme. La tradició historicocultural va inaugurar l'ús de la categoria «cultura» per a organitzar i donar sentit a la materialitat arqueològica. Des de V.G. Childe, la cultura es defineix com un conjunt de tipus artefactuals sincrònics que es manifesta reiteradament en un espai geogràfic donat. Amb això, la concreció espaciotemporal de les entitats culturals en l'univers de les restes arqueològiques es va erigir en l'objectiu prioritari de la disciplina. En aquesta labor, el tipus-guida o «fòssil-director» aconsegueix un paper protagonista perquè la seva troballa en un jaciment permet incloure les troballes associades en el domini geogràfic d'una cultura.

En termes cronològics, la cultura parteix de l'estrat o nivell com a unitat mínima de significat. Una vegada assimilats en arqueologia els criteris del mètode geològic, l'estrat constitueix una unitat física de la qual s'infereix la sincronia dels seus continguts i la seva cronologia relativa (anterioritat, posterioritat o contemporaneïtat) amb altres estrats d'un mateix jaciment. A partir d'aquestes unitats mínimes i amb l'ajut de recolzaments puntuals de cronologia absoluta (datacions isotòpiques, fonts històriques) i de paral·lelismes tipològics, era possible proposar extensos conjunts de materials sincrònics i establir-ne la successió en unitats amb significat històric: fases (divisions en una mateixa unitat cultural) i períodes (canvi de cultures).

La realitat social que reflecteix la cultura arqueològica fa referència a una col·lectivitat caracteritzada per un consens particular pel que fa a valors i normes. Aquesta col·lectivitat ha estat connotada de maneres diferents amb termes com «poble», «raça», «ètnia» o, simplement, amb la denominació genèrica de «cultura» com a sinònim de «manera de ser». La configuració de cada cultura no és reductible a una causalitat material estricta, sinó que s'entén com a resultat d'una història particular en la qual factors com el medi, les estratègies econòmiques, la convivència amb tals o quals societats veïnes, l'efecte de migracions o la transformació immanent dels propis valors i normes, reben un protagonisme explicatiu variable i circumstancial.

En el procediment historicocultural romanen assumpcions plenes de bon sentit. El tipus, com a síntesi de factors comuns observables, és conseqüència d'una exigència social que va transformar la matèria primera amb l'ajut de determinats mitjans tècnics i que va disposar agents productius, recursos, temps i espais per a l'aprenentatge i la producció reiterada. D'aquesta manera, els tipus pressuposen condicions de comunicabilitat i acció i, en conseqüència, proximitat temporal i social. No obstant això, l'arqueologia historicocultural assumeix una determinació eclèctica o obertament idealista a l'hora d'explicar la realitat social responsable dels tipus artefactuals: ells remeten a una Norma, a una Idea, però ella no remet a res fora d'ella mateixa. Per dir-ho així, la teoria sociològica de l'arqueologia historicocultural és essencialment metafísica. I això si té la possibilitat de ser aplicada, ja que no s'ha d'oblidar un fort component escèptic en l'arqueologia tradicional: en absència de textos escrits, les dimensions espirituals i volitives, considerades el motor de la història de la humanitat, restarien fora de l'abast de la nostra capacitat cognoscitiva.

El processualisme anglosaxó es va presentar com un posicionament rupturista amb l'arqueologia tradicional arborant el projecte de construir una disciplina científica des dels criteris del neopositivisme. Passat l'impuls inicial, aviat es va posar en dubte la validesa del mètode hipoteticodeductiu, però no va abandonar les exigències d'explicitació de premisses i mètodes. D. Clarke i L. Binford són figures emblemàtiques d'aquest moviment; el primer, perquè va fer un ambiciós projecte per a introduir un procediment formal rigorós en la definició de les cultures i, el segon, perquè va intentar establir lligams transitius inequívocs entre els objectes arqueològics i les accions humanes i/o esdeveniments naturals que els van col·locar en la tessitura en què els veiem avui («teories d'abast mitjà»). Amb la perspectiva que dóna el temps transcorregut, avui podem afirmar sense entusiasme que cap d'aquests excepcionals projectes ha assolit nivells de desenvolupament o seguiment satisfactoris.

Pel que fa a la definició de les unitats d'anàlisi, l'arqueologia processual ha assumit de força bon grat les sistematitzacions elaborades per l'arqueologia historicocultural. En el camp de la inferència sociològica, «cultura» s'ha assimilada a «sistema cultural», i les seves transformacions a un «procés». No obstant això, a diferència de la pràctica tradicional el processualisme ha dedicat més atenció i

bliogràfiques corresponents als enfocaments historicocultural i processual, i a Lull *et alii* (1990) i Micó (1993) per a les relacions a les arqueologies postmodernes.

rigor a l'establiment de factors causals per explicar la variabilitat cultural. Així, prenent com a models l'ecologia cultural i el neoevolucionisme antropològic, ha proposat models explicatius que articulen, amb pes específic divers, la influència del medi, les estratègies de subsistència, la tecnologia i la dinàmica demogràfica. L'èmfasi en aquests factors d'índole material ha propiciat un gran impuls per a moltes tècniques analítiques al servei de la tasca arqueològica (botànica, fauna, composició i tecnologia de materials, ciències de la terra...).

No obstant això, l'arqueologia processual, no ha pogut evitar les crítiques d'eclecticisme, ja que, si bé per una banda admet factors causals objectivables de naturalesa material (ecodemotecnològica), per l'altra redueix totes les possibilitats d'organització social a una successió de tipus abstractes (societats igualitàries, tribus, exèrcits i estats), la determinació dels quals se situa en el terreny del políticament subjectiu (nocions de «competició», «lideratge», «estatus», «prestigi»), la contrastació de la qual es impossibilita des de l'arqueologia: mai no sabrem si un líder era volgut o no, ni si aquesta condició el feia necessari.

L'arqueologia processual no ha elaborat una teoria sociològica coherent que vinculi els determinants tecnoambientals amb els d'ordre polític que, al cap i a la fi, defineixen el nivell de «complexitat» d'una societat. En definitiva, aplica a les restes arqueològiques una sèrie de claus interpretatives elaborades en un altre lloc: l'antropologia neoevolucionista desenvolupada per M. Fried, E. Service i M. Sahlins.

A grans trets, aquest és el panorama amb què es van trobar, a inicis dels vuitanta i en el context acadèmic anglosaxó, els primers intents de la que s'anomenaria arqueologia «postmoderna», «post-processual», «postestructuralista» o «simbolicoes-structural», etiquetes ambigües que volen agrupar enfocaments molt diversos, encara que amb el factor comú de la crítica als treballs anteriors. Quina alternativa han proposat aquests enfocaments?

La unitat d'estudi per a les arqueologies «post» es el context. En sintonia amb el paper prioritari atorgat a la subjectivitat i als recels vers les normes de validesa general, la delimitació del context es confia a l'arbitri de cada investigador, el qual acota el conjunt de materials de què s'ocuparà quan percep les dimensions de significació que li semblen adequades. Es considera que la cultura material és un text que expressa significats plurals i que el lector (arqueòleg), partint del seu context, és lliure d'emprendre la lectura per on l'encamini el

seu enteniment. D'aquesta manera, el context pot incloure des d'artefactes aïllats a una estructura, un jaciment o un conjunt de jaciments. Ara bé, a la pràctica, els contextos que apareixen en els textos «post» coincideixen amb les agrupacions tradicionals, tant geogràficament com materialment i cronològicament: es discuteix el megalitisme europeu, s'estudia el Neolític balcànic o es repensa la *Linearbandkeramik*. Es «llegeixen» objectes arqueològics que no estan disposats segons criteris propis, sinó en funció d'objectius i interessos previs i suposadament diferents. No hi ha, en definitiva, cap nova proposta per rearticular l'univers de les restes materials.

Una vegada delimitat el context, l'arqueòleg «post» proposa la seva interpretació sense atendre a cap mètode estricte, sinó abandonant-se al que li suggereix l'espiral hermenèutica del seu jo subjectiu i històricament ubicat. Individus i grups ocupen l'escenari del context, convertit en una «arena» damunt la qual pugnen o negocien les seves posicions de poder mitjançant la manipulació dels codis simbòlics connotats en els objectes materials. Curiosament, l'antropologia s'erigeix de nou en la principal subministradora d'imatges, encara que els referents concrets han canviat: s'abandona el neoevolucionisme i es dirigeix l'atenció als treballs cognitivsimbòlics o bé a l'antropologia neomarxista francesa, cosa que dóna un aire de novetat a l'enfocament.

No obstant això, aquest procediment no es nou: de fet, les arqueologies «post» superposen una lectura hermenèutica a un registre sistematitzat segons l'ordre tradicional, amb el qual mimeitzen actituds enquadrables en les arqueologies historicoculturals i processuals, encara que es troba a faltar el rigor empíric i l'erudició que les sol acompanyar. Comparteixen també posicions idealistes similars en no investigar les bases materials del poder social i entendre'l des d'una posició individualista subjectiva en funció de la voluntat, l'habilitat i l'oportunitat. La clau del seu èxit relatiu en les universitats del món capitalista ric rau precisament aquí. La postmodernitat arqueològica, sobretot en la seva variant «Cambridge», mostra una aparença crítica que és intel·lectualment mediocre i políticament innòcua. S'ha recolzat en una crítica filosòfica radical (bàsicament el postestructuralisme francès) per a afirmar que la producció arqueològica és un «negoci entre socis», interessat, parcial, retòric i políticament reaccionari. La meua pregunta és: una vegada enunciatades les crítiques, què fas encara aquí? Una postura crítica

com aquesta que no vagi acompanyada d'alternatives que permetin superar la situació anterior no es pot repetir més d'una vegada des de la mateixa postura acadèmica. Reiterar-la només té sentit si es vol instaurar un «negoci» propi i fer la corresponent captació de «socis», és a dir, reproduir descaradament la situació que es pretenia criticar.

Malgrat que les arqueologies «post» no hagin aportat una alternativa autènticament radical respecte a les pràctiques que qüestionaven, els correspon el mèrit d'haver plantejat un debat que, tot i ser crucial, havia romàs silenciàt al llarg de més d'un segle d'arqueologia acadèmica. Constatades les seves mateixes debilitats i contradiccions, s'ha de tirar terra a l'assumpte i tancar-lo amb el consuetudinari «ja ho veus, no hi ha res de nou sota el sol»? Penso que no, perquè crec que encara no hem estat capaços de descobrir què hi ha sota el sol; perquè hi ha qüestions de fons molt importants que l'arqueologia no pot continuar defugint. Avui més que mai cal, almenys, plantejar-se quines poden ser les vies per a la recuperació d'un projecte científic de coneixement.

L'esbós col·lectiu d'una arqueologia futura³

El punt de partida rau en una ontologia realista i materialista. La física subatòmica i les filosofies hermenèutiques ens han advertit que el subjecte condiciona la «realitat» de l'objecte. Potser sí, però d'això no se'n dedueix que l'objecte no existeixi i que l'existència es degui a la seva condició material. En el cas concret de l'arqueologia, cadascú pot percebre i interpretar de manera diferent un mateix conjunt de troballes, però el que es innegable és que els objectes són reals perquè són materials.

En arqueologia ens concerneix la matèria manipulada per homes i dones, inclosos els seus cosos: la matèria socialitzada. El comú a tota matèria, éssers humans inclosos, és que ha hagut de ser transformada, produïda: sense producció material no hi ha vida social ni, per descomptat, la possibilitat que proliferin pensaments o percepcions dife-

renciats. El món social es mou perquè hi ha dones i homes que produeixen. Sempre ha estat així, encara que la reflexió hagi volgut veure en això una determinació espiritual, divina o celestial. Sense producció material no hi ha producció del pensament ni acte de voluntat possible, a no ser que es cregui que la Idea o el Verb són en si i previs a la matèria. Tots els idealismes comparteixen aquesta premissa, des de la visió culturalista a l'individualisme abstracte liberal, passant per una àmplia gamma de credos religiosos. Des d'aquest punt de partida, resulta més fàcil derivar vers la metafísica que fundar una perspectiva científica.

Què caracteritza aquesta perspectiva? La ciència, com a estratègia de producció de coneixement general i objectiu, només pot edificar-se en una ontologia materialista, en la premissa que la matèria no es constitueix i transforma mitjançant processos aleatoris o ignots, sinó atenent a causes i a un mètode explícit i universalment aplicable que permeti discernir quines hipòtesis sobre el món material són correctes i quines no ho són. Posar les bases d'aquest mètode en arqueologia constitueix una necessitat i un dels horitzons de la nostra investigació: Quina ontologia social subscrivim? Com hem d'articular els objectes arqueològics perquè ens informin inequívocament de la implementació social que els va produir? Quina transitiuitat o correspondència establím entre un i altre àmbit?

El materialisme històric és una proposta de coneixement que ha integrat una ontologia materialista del fet social, una exigència d'objectivitat científica i un projecte eticopolític de transformació radical de la societat. Una arqueologia fundada en aquests principis constitueix l'aposta del col·lectiu de treball en que participo. Aquest projecte articula una sèrie de teories jeràrquicament vinculades. La primera feina consisteix a definir una ontologia del fet social, de la producció de vida social en tots els seus elements, des dels homes i les dones com a «productes humans», fins a les condicions materials orgàniques i inorgàniques que homes i dones gestionen per a la reproducció col·lectiva. En aquesta teoria de la producció de la vida social, encarregada de donar compte dels mecanismes bàsics de l'organització social, ocupa un lloc prioritari la participació de cada grup social en els moments del cicle de la producció general (producció, distribució/canvi i consum), que Marx va enunciar a la *Contribució a la crítica de l'economia política*. Això obre la possibilitat d'un enfocament dialèctic entre les condicions mate-

3. En aquest apartat hi ressonen més que mai actituds i plantejaments fruit d'una discussió col·lectiva. Per a l'aprofundiment d'algunes de les línies de treball suggerides aquí, es poden consultar Castro *et alii* (1996a, 1996b, 1997), Lull (1988), Risch (1995) i Sanahuja Yll (1996).

rials que participen en la vida social. Obre també la possibilitat d'explicació de l'organització social de la matèria a partir de la presència o no de relacions d'explotació, és a dir, de relacions que usurpen el consum o el gaudi de la matèria socialitzada als col·lectius responsables de la seva producció. D'aquesta manera, producció, explotació i lluita de classes es defineixen com a fenòmens objectius, materials i observables, que es troben a l'arrel de l'explicació del canvi econòmic i polític, i no inferits o imaginats a l'estil del «prestigi», el «poder» o «l'estatus» de la sociologia liberal.

Ara bé, perquè la nostra hipòtesi sobre l'organització social superi la condició d'un relat antropològic o humanista juxtaposat hermenèuticament als objectes arqueològics, cal elaborar unes teories intermèdies que posin els objectes en disposició de ser explicats des de l'ontologia social. Les teories dels conjunts i dels objectes arqueològics i de les pràctiques socials (CASTRO *et alii* 1996a, 1996b, 1997; Lull, 1988) constitueixen els primers intents en aquest sentit. No rebutgen ni les bases estratigràfiques de l'excavació ni la labor tipològica en els objectes, però assumeixen criteris d'agrupació de les evidències diferents dels tradicionals. El treball de camp s'ha d'orientar perquè proporcioni conjunts de materialitat l'origen natural o social de la qual, i la cronologia, quedin clarament establerts. En aquest últim cas, el treball de camp procurarà mostrar conjunts estructurats de restes que denotin àrees d'activitat amb sentit productiu o consumptiu. La identificació d'aquestes àrees com a indicadores d'un tipus o altre de pràctiques socials (econòmiques, polítiques) dependrà d'una consideració transitiva dels plans expressats pels objectes que les integren (pla artefactual, d'ús, circumdat). En el cas concret dels artefactes, les anàlisis tipològiques s'encarregaran de mostrar quina inversió, quin temps i quin espai va dedicar una societat a produir-los i si el saber social i els mitjans tècnics que calien eren estesos. Finalment, la recurrència o singularitat de les àrees d'activitat implicades en les pràctiques socials constituirà la base per observar les característiques de la divisió del treball en cadascuna de les produccions socials i si les relacions establertes en el seu interior implicaven relacions d'explotació.

En aquesta proposta, la veritat dels resultats no serà qüestió d'estètica o de conveniència política. Dependrà de la correcció de la praxi implicada en el mètode i aquesta, alhora, de factors com l'estat de les dades de primera mà, la precisió del marc cronològic i l'encert en les inferències per a la defi-

nició d'àrees d'activitat i de pràctiques socials. Indubtablement, els nous instruments d'observació i anàlisi dels objectes arqueològics podran introduir modificacions en els resultats i descobrir temes i dimensions inèdites. D'això no es dedueix, però, que el treball previ fos «fals». La teoria de la relativitat d'Einstein no ha portat a concloure que la mecànica newtoniana fos falsa, sinó que ambdues tenen les seves condicions de verificabilitat en plans i condicions diferents d'una mateixa realitat global. De fet, en situacions d'observació equiparables coincideixen en els seus càlculs i prediccions. Alhora, els avenços de la mecànica quàntica no invaliden la relativitat einsteiniana, sinó que il·lustren la dificultat de conciliar l'explicació de les dimensions físiques del molt petit (nivell subatòmic) amb les del molt gran (nivell astronòmic) i són un esperó per a la formulació d'una futura teoria unificada. Si no pensem que Einstein va ser un hàbil retòric que va captivar milions d'incauts, no tenim per què concloure que la veritat, en qualsevol ciència del món físic (inclòs el social), és producte d'un «negoci entre socis». La veritat reclama rigor metodològic explícit per tal que els nostres enunciats sobre el món expliquin les manifestacions i les dimensions del món que som capaços d'observar. Res en això no dona peu al relativisme.

Una arqueologia materialista i científica com la que suggerim fa entreveure un horitzó de noves expectatives. Promet, en primer lloc, descobrir com som realment en l'actualitat en discernir quins són els components sobre els quals se sustenten les condicions materials d'existència en la nostra «aldea global». Per tant, ens ajudarà a descobrir realment «què hi ha sota el sol». A més, aquest projecte conjura qualsevol conformisme en l'estudi del passat perquè no imposa una interpretació o una perspectiva als objectes arqueològics, sinó que augura la sorpresa d'elucidar, en restes materials d'èpoques i llocs diferents, la variabilitat de les solucions humanes als requeriments de la vida social.

Finalment, la nostra proposta proporciona elements per a la lluita i la transformació socials. No es planteja l'objectiu metafísic de «recuperar el nostre passat» o «l'origen de les nostres tradicions»; no es tracta de treballar per recuperar o reescriure una Idea en forma d'Identitat, sinó més aviat, en molts casos, de generar instruments crítics que ens permetin alliberar-nos d'aquesta Ideologia d'interès burgès que ens aliena com a membres de tal o qual estat-nació o territori que

aspira a ser-ho. En comptes d'això, advoquem per una investigació materialista del passat que ens mostri de quina manera el treball acumulat per les dones i els homes ha configurat les condicions materials que constitueixen cada present. D'aquesta manera, entenent quines són les bases reals de les experiències i les relacions socials que ens conformen, podrem disposar d'arguments crítics objectius per denunciar les ideologies, les percepcions i les polítiques que justifiquen l'exploatació social i econòmica dels nostres dies.

Diagnòstic del present i reflexions finals

He esbossat el projecte d'una arqueologia desitjada per al futur. La seva construcció ha de partir d'un present complex que és fruit tant dels diversos posicionaments teòricometodològics, com del marc econòmic i social en què es desenvolupa la investigació. Abans d'acabar, m'agradaria fer un breu repàs per algunes de les qüestions clau que configuren el panorama de l'arqueologia actual.

Considerem en primer lloc el futur de la «teoria arqueològica» i la viabilitat d'edificar una disciplina científica. Molts estudiants i professionals no han considerat el debat teòric recent com una oportunitat per revisar el seu treball i les seves expectatives, sinó que, al contrari, han vist créixer els dubtes i la sensació d'inseguretat sobre el camí a seguir. Aquesta «debilitat» és una de les causes que propicien una tornada a la «seguretat de la dada». Davant les incerteses respecte al seu estatut com a disciplina científica, l'arqueologia es torna a refugiar (si és que mai el va deixar) en el seu lloc predilecte: el del descobriment i la dada. Vegeu si no la proliferació d'especialistes i de tècniques auxiliars que, si bé presenten l'aspecte positiu d'incrementar la nostra base empírica en una quantitat i qualitat inèdites, estan generant una progressiva parcel·lació analítica i una capacitat de síntesi cada vegada menor. Si aquesta actitud es conjuga amb la irrupció de les noves tecnologies de gestió i de presentació de la informació (realitat virtual, imatges en 3D, modelització, bases de dades digitals, pàgines web...), s'albirarà un futur dominat per un «empirisme de disseny», en què la visió computeritzada de l'objecte o la dada arqueològica en proporcionaria simultàniament la «veritat».

En aquest context, «l'arqueologia social» queda relegada a una sèrie de llocs comuns gastats pel

neoevolucionisme i la sociologia liberal. D'aquesta manera, conceptes com «complexitat», «competició», «negociació», «acció», «rol», «estatus», «prestigi», «gènere», «poder», així com la llarga llista de tipus polítics (bandes, tribus, exèrcits, estats, etc.), s'utilitzen a discreció, sense aturar-nos a considerar quins són els criteris d'inferència que autoritzen a proposar aquestes categories de tall idealista a partir de la materialitat arqueològica.

En resum, s'ha de reconèixer que els avenços i iniciatives de renovació de l'arqueologia en les últimes dècades han aconseguit només guanys molt limitats. Avui es fa principalment «arqueologia tradicional», amb la diferència que es produeixen més i millors dades a partir de treballs de camp i de laboratori més amplis i rigorosos, amb l'excepció, fruit de l'impacte de l'arqueologia processualista, del recurs puntual a claus interpretatives procedents de l'antropologia neoevolucionista i neo-marxista.

Ara bé, no desitjo adobar una lectura pessimista de les perspectives de futur. Hem de prendre consciència que l'objecte arqueològic mostrat com a dada no explica res per si mateix; en el millor dels casos sorprèn i suggereix; en el pitjor, avorix. L'acumulació de dades és condició necessària, però no suficient, per al coneixement, que requereix la nostra participació com a alguna cosa més que simples presentadors de materials antics i intèrprets subjectius de guions escrits en un altre lloc. Requereix, en fi, el nostre treball al voltant dels eixos «teòrics» que hem exposat al llarg d'aquest assaig. Si s'aconsegueix avançar en aquest sentit, sóc optimista respecte a l'avenir, perquè, en general, el nivell d'observació i de registre ha assolit ja el rigor i la minuciositat capaçs de donar resposta a les preguntes plantejades sobre l'organització econòmica i política de les societats humanes.

Paral·lelament al gran bloc de treballs de caràcter empíric, s'observa també una actitud d'«introspecció disciplinària», derivada en bona mesura de l'impacte de la crítica postmoderna i del protagonisme concedit al context politicoideològic en què es genera el component discursiu. En aquest sentit, cada vegada són més els professionals que desplacen l'objecte de la seva investigació de les restes materials als textos produïts per la comunitat arqueològica, mirant de trobar en la lectura la intencionalitat política que va configurar els discursos. Es proposa, de fet, una iniciativa a cavall entre l'examen de consciència i la sociologia del coneixement.

Resulta difícil negar la importància dels factors educatius i polítics o dels interessos de classe en la formació de les ideologies, ja que aquestes sorgeixen de les experiències socials que aquells propicien. Resulta també innegable que les premisses ideològiques condicionen moltes hipòtesis i interpretacions en l'àmbit de les ciències socials. Posar de manifest aquestes premisses, sovint implícites, és una feina oportuna i potenciadora d'idees renovadores. En aquest sentit, s'escau destacar les notables contribucions realitzades des de posicions feministes, que han desvetllat les premisses androcèntriques inherents a molts plantejaments i interpretacions del passat. Iniciatives similars s'han centrat en la denúncia de situacions en què el saber arqueològic ha pogut ser instrumentalitzat per mantenir situacions d'explotació de classe o discriminacions addicionals per motius ètnics o religiosos. Tots aquests treballs de denúncia o desocultació coincideixen amb un enunciat: donar veu als col·lectius silenciats pel discurs dominant sobre el passat.

Ara bé, una cosa és mostrar la incidència de la càrrega ideològica en les interpretacions històriques i una altra molt diferent és demostrar que aquestes interpretacions són falses. És cert que els factors ideològics han influït decisivament en moltes de les visions vigents sobre les societats passades, però precisament per això cal assentar les bases d'un mètode científic imparcial, capaç d'assenyalar quines interpretacions són correctes i quines no. Renunciar a aquest objectiu equival a admetre que els resultats científics s'accepten o descarten segons el color ideològicopolític a través del qual es miri; és a dir, equival a admetre que l'opinió correcta és l'opinió amb més força, cosa que, en qualsevol cas, condemna la investigació a no anar més enllà del contrast d'opinions.

En definitiva, les iniciatives encaminades a analitzar els factors ideològicopolítics en el desenvolupament de la disciplina arqueològica només tenen raó de ser com a preàmbul, necessari però secundari, abans d'abordar el problema crucial de com construir una alternativa teòrica i metodològica per a les ciències socials. Dissortadament, en molts casos no s'observa aquesta intenció addicional, raó per la qual les mirades introspectives i retrospectives amenacen de convertir-se en cròniques innòcues de poc interès. En altres paraules, s'ha d'evitar que la necessària autocrítica sobre les condicions socials i polítiques en què s'ha desenvolupat l'arqueologia desemboqui en una subespecialització dedicada al comentari historiogràfic dels textos arqueològics.

L'últim dels principals eixos vertebradors de la pràctica arqueològica actual fa referència a temes relacionats amb la divulgació, la didàctica i la indústria del patrimoni. La importància d'aquests temes en els últims temps es justifica per dos factors. Primer, per la convicció que l'arqueologia s'ha «d'obrir» a la societat, trencar les barreres entre l'elit acadèmica i la gent dels carrers, entre les escoles i les llars. I, segon, l'arqueologia ha de tendir a autofinçar-se, perquè els temps de l'Estat keynesià deixen pas ràpidament als de l'ultraliberalisme i el pensament únic. La iniciativa es deixa en mans de l'empresa privada i s'instaura el criteri de rendibilitat com a jutge econòmic, ètic i fins i tot científic: el que no ven, no val.

Resulta obvi que el coneixement es busca per aplicar-lo i comunicar-lo. És obvi també que molts avenços de l'arqueologia romanen vedats al gran públic. Així mateix, ningú no pot negar que les tecnologies més eficaces per a la difusió de la informació són ja a l'abast de la mà. Ara bé, per important que sigui, la divulgació ocuparà sempre una posició dependent de la investigació bàsica, que és on es produeixen els coneixements. Per distribuir cal prèviament produir i, a ser possible, amb les màximes garanties de qualitat i fiabilitat. D'aquí que consolidar l'estructura investigadora hauria de ser un objectiu prioritari de qualsevol política de planificació de l'activitat arqueològica. Aquesta política l'haurien de protagonitzar les institucions públiques i complementar-la amb els mitjans necessaris perquè qualsevol persona que volgués accedir als nous coneixements no ensopegués amb impediments econòmics o de preparació intel·lectual. Només així es podrà conjurar la perillosa equiparació a què es tendeix actualment entre «patrimoni» i «mercaderia», i entre «públic» i «client amb capacitat adquisitiva» i, en comptes d'això, reivindicar el dret de qualsevol membre de la societat d'accedir al coneixement.

Lamentablement, moltes administracions públiques, fidels a l'estratègia de la classe que controla l'Estat i les seves delegacions autonòmiques, condemnen a la precarietat o a la inexistència els projectes d'investigació sistemàtics a mig i a llarg termini. La labor institucional s'està restringint a la trista comesa de regular les activitats d'urgència, raó per la qual podem afirmar que, de fet, bona part de la investigació arqueològica, si més no a l'Estat espanyol, funciona a ritme d'empresa constructora i gràcies a enormes dosis de voluntarisme per part del personal contractat per dirigir les feines de salvament. Cal que ens oposem a aquesta

situació reclamant les condicions materials que permetin el manteniment de centres d'investigació amb personal estable i dotats de les infraestructures adients.

D'altra banda, la vessant expositiva i patrimonial experimenta un clar apogeu. En principi ens n'hem de congratular ja que suposa la proliferació de finestres obertes a la comunicació. Ara bé, la discussió en aquest camp s'ha de centrar a l'entorn de les activitats proposades i dels continguts divulgats. Amb massa freqüència assistim a esdeveniments més propis de subhastes d'art carregades de missatges reaccionaris més o menys explícits, a iniciatives museístiques mancades de continguts històrics o a «parcs temàtics» que pretenen despertar un sentit lúdic evitant referències a continguts sociològics «espinosos». La meua postura aquí consisteix a reiterar que les iniciatives divulgatives haurien de ser inspirades i recolzades per projectes d'investigació sistemàtics i científics, i no configurar-se com esdeveniments al marge, més proclius a convertir-se en corretja de transmissió de la propaganda política del poder o en simples llocs d'entreteniment. No m'oposo al fet que l'arqueologia diverteixi, ni nego que el joc sigui una eina educativa de primer ordre, però sí que sóc contrari al fet

que el divertiment margini la difusió d'elements crítics objectius sobre l'organització i la dinàmica de qualsevol societat, inclosa la nostra.

Les ciències socials s'interessen per tot el que és humà; no obstant això, l'arqueologia es troba en millor disposició que la resta de disciplines per explicar el funcionament i el canvi social perquè centra la seva investigació justament en la matèria de la pròpia societat. Encara que sovint incomplets, treballa amb testimonis directes o de primera mà, i no sobre referents de significació (textos, enquestes), raó per la qual hem de deixar de considerar-la una simple il·lustradora de veritats elaborades en l'antropologia, la historiografia o la filologia. Una arqueologia centrada en la investigació de les condicions materials que determinen l'organització social pot descobrir aspectes inèdits sobre el desenvolupament de la humanitat i sobre la nostra pròpia existència i aportar elements decisius per a una reflexió i una pràctica crítiques. D'aquesta manera, el futur de la investigació, encara que complicat, apareix ple d'interès i d'expectatives, tant des d'una òptica científica com política. Res més lluny, per tant, del panorama conformista que es derivà de la conversa amb què obria aquest breu assaig.

Abstract

Theoretical archaeology or only archaeology

Archaeological theory cannot be longer restricted to a debate between confronted interpretative perspectives. Instead of this, it should be considered as a system of concepts embedded in the ontological, epistemological and political-educational instances of the archaeological practice. Given this, all the stages of the research have theoretical interests, and no archaeologists could claim to be out of theoretical proposals and debates. This paper emphasises the need for an increasing commitment towards this aim by the archaeological community. On the other hand, the influence of post-modern thought in social sciences is discussed. Special attention is paid to show how the emphasis placed on textuality and hermeneutics has contributed to a theoretical and practical «weakness» in archaeology. Some critical arguments are addressed to this point, making clear that the «archaeology of the post-modern ti-

Resumen

Arqueología teórica o tan solo arqueología

La arqueología teórica no puede limitarse a un debate entre perspectivas interpretativas enfrentadas. En su lugar, se la tendría que considerar como un sistema de conceptos inseparables de las instancias ontológicas, epistemológicas y de política educativa de la práctica arqueológica. Dada esta premisa, todos los niveles de la investigación poseen intereses teóricos, y ningún arqueólogo puede pretender estar al margen de los debates y de la elaboración de propuestas teóricas. Este artículo enfatiza la necesidad de un compromiso cada vez mayor hacia este objetivo por parte de la comunidad arqueológica.

Por otra parte, se analiza la influencia del pensamiento postmoderno en las ciencias sociales. Se presta una especial atención en mostrar cómo el énfasis en la textualidad y la hermenéutica han contribuido a una «debilidad» en la teoría y la práctica arqueológicas. Algunos ar-

mes» does not represent an alternative to past and present failures. Nevertheless, we should not avoid to face some of the critical questions raised by «post-modern archaeology». A debate is required about the objectives and methods of future archaeological research. In this sense, it is stressed the need for an archaeological practice based on historical materialism and on several premises of objectivity that we could call science.

gumentos críticos están dirigidos a esta cuestión, dejando claro que la «arqueología de la era postmoderna» no representa una alternativa a las carencias del pasado y del presente. Sin embargo, no deberíamos obviar enfrentarnos a algunas de las cuestiones críticas planteadas por la «arqueología postmoderna». Resulta preciso iniciar un debate sobre los objetivos y métodos de la investigación arqueológica futura. En este sentido, se remarca la necesidad de una práctica arqueológica basada en el materialismo histórico y en unas premisas de objetividad que podríamos definir como ciencia.

Referències bibliogràfiques

- CASTRO, P.V. *et al.* (1996a) Teoría de las prácticas sociales. *Complutum*, extra 6, vol. II. Homenaje al Profesor Manuel Fernández-Miranda, p. 35-48.
- CASTRO, P.V. *et al.* (1996b) *Teoría de la producción de la vida social*. I Congreso Iberoamericano de Arqueología Social. Universidad Internacional de Andalucía Santa María de La Rábida 17-21 de junio de 1996 (en premsa).
- CASTRO, P.V. *et al.* (en premsa) *Proyecto Gatas 2. La dinámica arqueocológica del depósito prehistórico*. Sevilla: Junta de Andalucía.
- LULL, V. (1988) Hacia una teoría de la representación en arqueología. *Revista de Occidente*, 81, p. 62-76.
- LULL, V. i MICO, R. (1997) Teoría arqueológica I. Los enfoques tradicionales: las arqueologías evolucionistas e histórico-culturales. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, p. 107-128.
- LULL, V. i MICO, R. (en premsa) Teoría arqueológica II. La arqueología procesual. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 8.
- LULL, V. *et al.* (1990) La arqueología entre la insoportable levedad y la voluntad de poder. *Archivo de Prehistoria Levantina*, 20, p. 461-474.
- MICO, R. (1993) *Pensamientos y prácticas en las arqueologías contemporáneas. Normatividad y exclusión en los grupos arqueológicos del sudeste peninsular c. 3000-1550 cal ANE*. Tesis doctoral. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB.
- RISCH, R. (1995) *Recursos líticos y explotación de materias primas en el sudeste peninsular c. 3000-1000 ANE*. Tesis doctoral. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB.
- SANAHUJA YLL, M.E. (1996) *Marxismo y feminismo*. I Congreso Iberoamericano de Arqueología Social. Santa María de La Rábida: Universidad Internacional de Andalucía. 17-21 de junio de 1996 (en premsa).

Rafael Micó Pérez és professor associat a l'Àrea de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Va realitzar la seva tesi doctoral sobre qüestions generals de teoria arqueològica i la seva aplicació al tema de les pràctiques funeràries a la prehistòria recent del sud-est de la Península Ibèrica. Participa en un treball centrat en el desenvolupament de la teoria arqueològica i en diversos projectes d'investigació sobre la prehistòria del sud-est i de les Illes Balears.

Títol original: *Arqueología teórica o tan solo arqueología*.
Traducció de Carmen Lara.